

УДК 339.9

*Н. В. Шупрудько,
аспірант кафедри економіки та економічної безпеки,
Львівський державний університет внутрішніх справ
Міністерства внутрішніх справ України, м. Львів*

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ЗМІЦНЕННЯ ЇЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

*Nataliia Shuprudko
Postgraduate (PhD) student of the Department of Economics and Economic Security,
Lviv State University of Internal Affairs, Lviv*

FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF ECONOMIC SECURITY STRENGTHENING

Проведено теоретичний аналіз наукових досліджень у сфері стану динаміки розвитку зовнішньоекономічної діяльності України. Наведено авторські висновки та визначено перспективи для подальших досліджень. Здійснено емпіричний аналіз головних показників розвитку зовнішньоекономічної діяльності України. Проаналізовано динаміку експорту та імпорту товарів і послуг для України. З метою оцінки стану та перспектив розвитку ЗЕД в Україні здійснено аналіз динаміки торговельного сальдо та платіжного балансу. Представлено висновки щодо стану зовнішньоекономічної діяльності та виокремлено його перспективні тренди. Зазначено, що стан зовнішньоекономічної діяльності в Україні залишається несприятливим для економіки, оскільки зберігається від'ємний результат за зовнішньоторговельними операціями та вхідними і вихідними грошовими потоками. Доведено необхідність здійснити у перспективі дослідження прагматики фіскального регулювання та запропонувати математичний апарат аналізування впливу податкового державного регулювання на стан зовнішньоекономічної діяльності.

A theoretical analysis of scientific researches in the field of the dynamics of foreign economic activity development in Ukraine is conducted. The author's conclusions and prospects for further research are given. An empirical analysis of the main indicators of the development of foreign economic activity of Ukraine was carried out. The dynamics of goods and services export and import for Ukraine is analyzed. The analysis of trade balance and balance of payments dynamics in Ukraine in order to assess the state and prospects of foreign economic activity development was conducted. The conclusions about the state of foreign economic activity are presented; and its perspective trends are outlined. It is noted that the state of foreign economic activity in Ukraine remains unfavorable for the economy, as the negative result for foreign trade operations, incoming and outgoing cash flows is maintained. The necessity to carry out the research on the pragmatics of fiscal regulation in the future and to propose a mathematical device for analyzing the impact of tax state regulation on the state of foreign economic activity are proved.

Ключові слова. *Фіскальне регулювання; зовнішньоекономічної діяльність; експорт; імпорт; торговельне сальдо.*

Keywords. *Fiscal regulation; foreign economic activity; export; import; trade balance.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У кінці 2018 р. спливає рівно 10 років з часу, коли Україна була втягнута у затяжну глобальну фінансову кризу, наслідки якої відчутні й досі. Саме в результаті цієї кризи ВВП України опустилося більше ніж на 20 % і так ніколи і не пробило позначку у 200 млрд. доларів США. І хоча темпи росту цього показника відновились у 2009-2010 рр., все ж не продумана політична діяльність уряду призвела до уповільнення розвитку економіки, підвищення її концентрації та знецінення національної грошової одиниці. Тривалі наслідки фінансової кризи несприятливо вплинули на соціальну сферу призвівши до скорочення витрат на освіту і медицину. Протягом останніх трьох років, у політичному житті країни відбуваються радикальні зміни, проте економічний рівень розвитку залишається відносно не високим і складає 1-3 % росту ВВП на рік. Для порівняння протягом 2002-2008 рр. ВВП зростало в середньому на 7,5-12 % на рік (згідно з даних Світового банку[1]). Якби такі темпи росту збереглися хоча б на половину, сучасний обсяг ВВП складав би 350-400 млрд. дол. США. Якщо припустити що темпи росту середньої заробітної плати відповідають темпам росту ВВП, то її рівень міг би складати 700-800 дол. США на місяць, що однак могло би відобразитись на рівню безробіття, яке би становило 13-15 %.

Однією із найбільш вагомих причин погіршення макроекономічного становища України було скорочення експорту та зростання імпорту, що супроводжувалось знеціненням національної грошової одиниці та зниженням конкурентоспроможності вітчизняної економіки. Погіршення стану соціальної сфери тільки поглиблювало існуючі проблеми. Уряд, політика якого зводилась до збереження власного політичного рейтингу, не був зацікавлений інвестувати в освіту і медицину, оскільки результати такого вкладу помітні лише у довгостроковій перспективі.

Таким чином, враховуючи не однозначні результати зовнішньоекономічної діяльності в Україні виникає доцільність проведення їх детального аналізу та формулювання відповідних висновків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Проблема стану та перспектив розвитку зовнішньоекономічної діяльності в Україні присвячено чимало наукових праць. Значну частку з них займають теоретичні та методичні матеріали. У багатьох наукових роботах приділено увагу емпіричному аналізу та дослідженню перспективної динаміки розвитку зовнішньоекономічних операцій в Україні. До авторів, які здійснювали дослідження у цій сфері, можна віднести А. Гальчинського, В. Геєця, А. Кінаха, В. Семиноженка [2], М. Меламеда [5], В. Новицького [6] та багато інших. Ці науковці зосередили свою увагу на прикладних аспектах ретроспективного аналізу стану розвитку зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) в Україні, проте не представили власних прогнозів щодо перспективної динаміки зовнішньоекономічних операцій.

Значну увагу проблемам розвитку зовнішньоекономічної діяльності також присвятили такі науковці, як О. Кириченко[3], Я. Жаліло, Я. Базилюк, Я. Белінська [4], Д. Лук'яненко, А. Поручник, Л. Антонюк та багато інших. Ці автори досліджували проблеми розвитку ЗЕД у розрізі врахування геополітичних перспектив України, публікуючи не тільки аналіз, але й пропозиції щодо підвищення конкурентоспроможності економіки та ефективності зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств, а також удосконалення політики державного регулювання тощо. Усі ці питання розглянуті у повній мірі, проте не підкріплені достатнім обсягом емпіричного матеріалу, який би дозволив сформулювати більш чіткі висновки про можливі тренди розвитку ЗЕД в Україні у майбутніх періодах.

Таким чином, проблемам розвитку ЗЕД операцій присвячено чимало наукових робіт. Проте, якщо враховувати роботи, які згадані вище, емпіричний аналіз у недостатній мірі підкріплений пропозиціями щодо перспективних змін в економіці або є недостатнім для формулювання тих чи інших методико-прикладних пропозицій щодо забезпечення розвитку зовнішньоекономічної діяльності в Україні.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є провести ретроспективний та перспективний аналіз стану зовнішньоекономічної діяльності в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Протягом 2002-2017 рр. обсяг імпорту значно перевищує обсяг експорту. Найбільший розрив спостерігається у 2011-2013 рр., в часи коли макроекономічні проблеми загострились настільки, що їхні наслідки стали помітними практично у всіх галузях, що в кінцевому випадку призвело до Революції Гідності. Протягом трьох останніх років динаміка обсягів зовнішніх операцій значно скоротились, імпорт продовжує домінувати у ЗЕД України. На рис. 1 представлено динаміку обсягів експорту та імпорту товарів і послуг за 2002-2017 рр., млрд. дол. США.

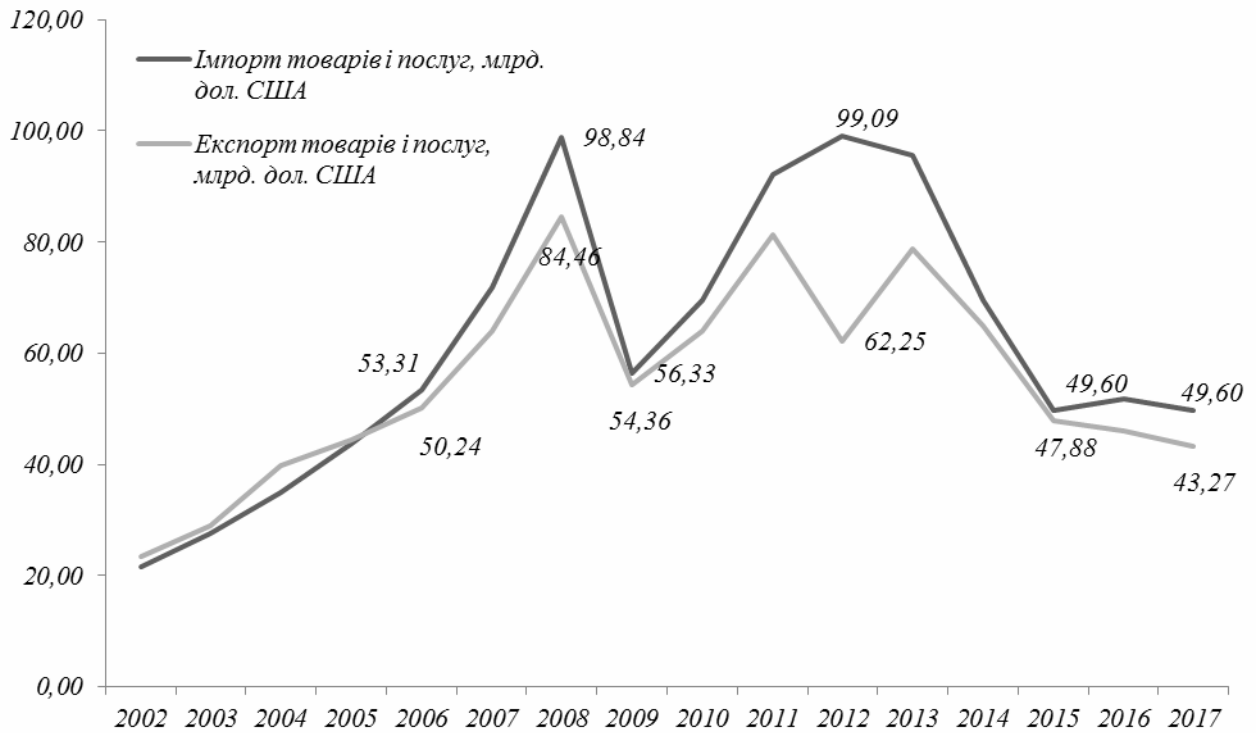

Рис. 1. Динаміка експорту та імпорту товарів і послуг для України за 2002-2017 рр., млрд. дол. США
Примітка: побудовано за даними Світового банку[1]

Важливим етапом на шляху розвитку ЗЕД України було введення преференцій для національних виробників на експорт деяких груп товарів до країн ЄС. Проте, судячи із динаміки зовнішньоекономічних операцій за останні три роки, це практично не вплинуло на стан зовнішньої торгівлі. Головними статтями вітчизняного експорту залишаються сировинні товари, сільськогосподарська продукція та деякі види послуг, зокрема, у сфері високих технологій. За даними світового банку, частка експорту високотехнологічної продукції з України у загальному обсязі експорту складає 7-8 % протягом останніх трьох років. Починаючи з 2008 р. цей показник зріс у тричі, загальна динаміка представлена на рис. 2.

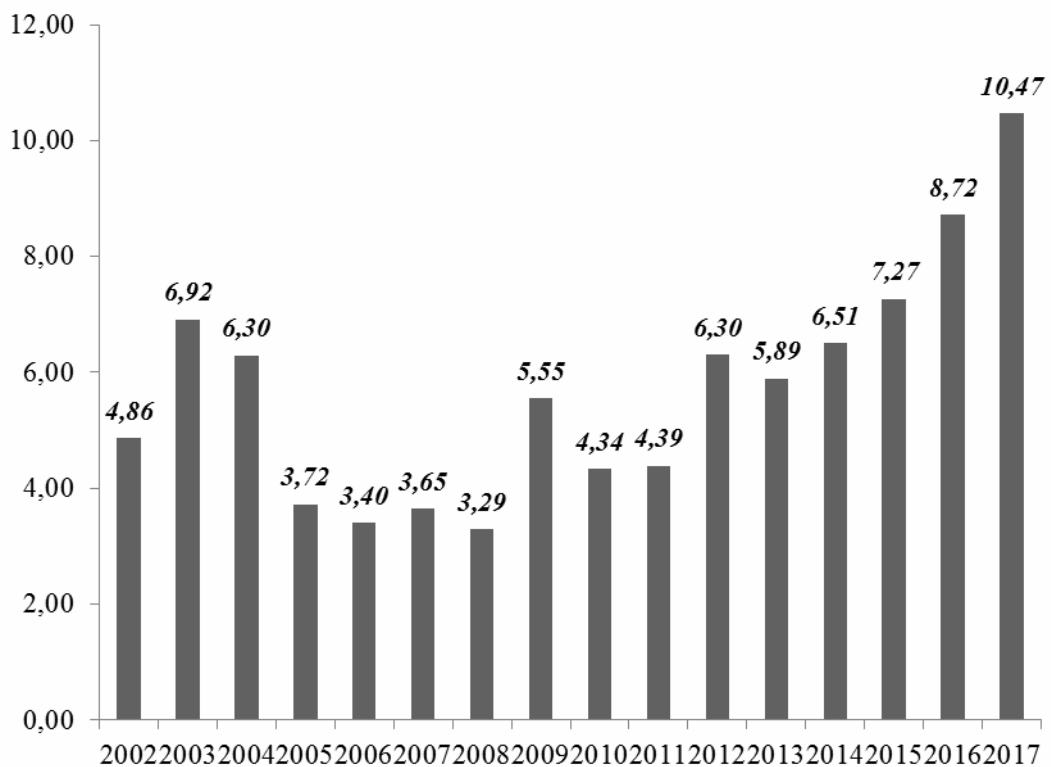

Рис. 2. Динаміка частки експорту послуг високотехнологічної продукції у загальному обсязі

експорту за 2002-2017 рр., у % до загального обсягу експорту послуг.

Примітка: побудовано за даними Світового банку[1]

Так, як бачимо з рис. 2, починаючи з 2008 р., обсяг експорту послуг у сфері «High Tech» помітно зростають відносно загального експорту послуг з України. Така динаміка зумовлена тим, що ця галузь зберегла «свої позиції» у той час як інші втратили ринки через підвищення макроекономічної нестабільності та уповільнення глобальних темпів економічного розвитку. В умовах високого рівня невизначеності, який характерний для сучасної світової фінансової системи та її високий рівень концентрації заохочує бізнес інвестувати у розробку інноваційних систем, що дозволяє підвищити конкурентоспроможність їхньої підприємницької діяльності та отримати тимчасові переваги на ринку. Загальний обсяг експорту із поділом на сферу послуг та товарів представлено на рис. 3.

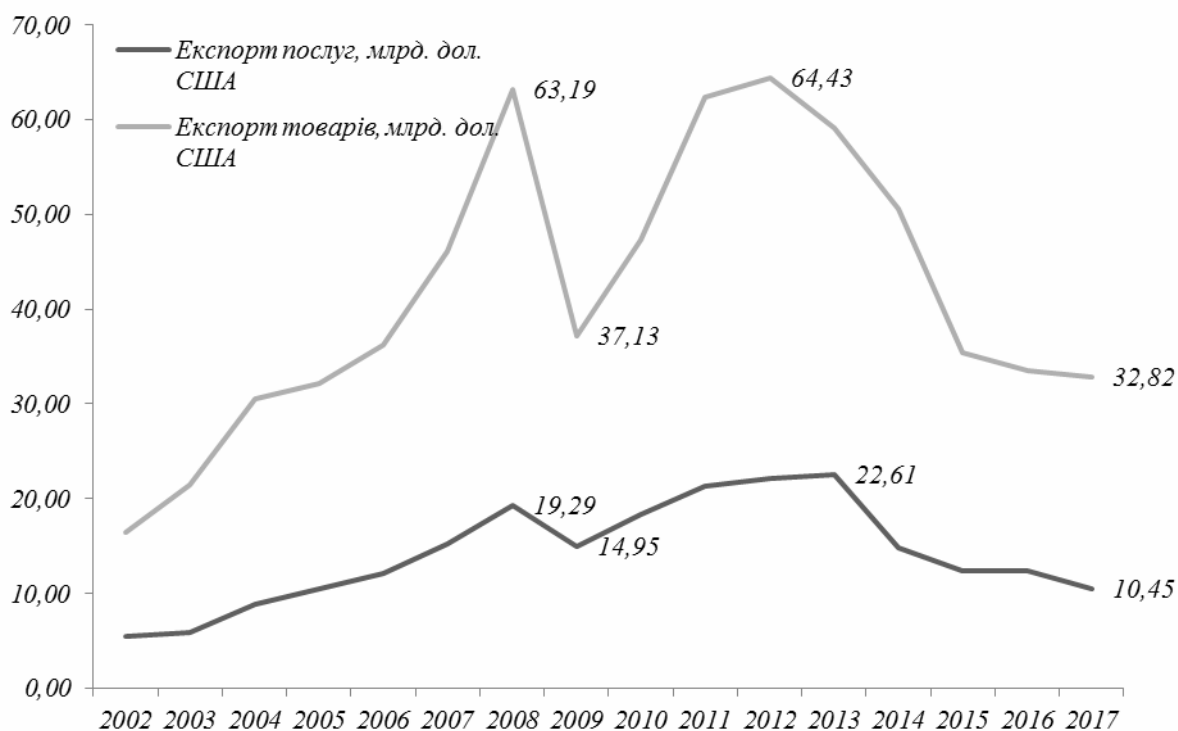

Рис. 3. Динаміка експорту товарів і послуг з України протягом 2002-2017 рр., млрд. дол. США

Примітка: побудовано за даними Світового банку [1]

Частка послуг у вітчизняному експорті є значною. Причинами цього може бути наступне:

1) Україна в основному виробляє та експортує товари з низькою доданою вартістю, що приводить до знецінення національного експорту;

2) в Україні починають формуватись креативні індустрії інноваційно-технологічного спрямування, які експортують інтелектуальні послуги.

Чи слід вважати, що якщо частка послуг є значною (20-30 %) у національному експорті, то це є ознакою того що в Україні сформована постіндустріальна система економічних відносин? Очевидною відповіддю на це питання є «ні», оскільки конкурентоспроможність вітчизняних підприємств залишається порівняно не високою, що логічно випливає із попереднього дослідження динаміки експорту товарів і послуг з України починаючи із 2014 р. Після скасування митних обмежень на ввезення більшості товарів до країн ЄС, динаміка вітчизняного експорту залишилась не змінною. Це доводить, що стан розвитку зовнішньоекономічних відносин України на даний момент є порівно не високим. Проте, збереження відносно високої частки експорту послуг у загальному експорті є свідченням того, що в Україні починає формуватись нова генерація успішних «богемних» (за визначенням Р. Флориди¹) підприємців, які працюють у сфері високих технологій виробляючи для закордонних ринків конкурентоспроможний інтелектуальний та головним чином віртуальний продукт. У цьому контексті не зайвим є відзначити, що початок зростання експорту високотехнологічної продукції 2013 р. співпадає у часі із впровадженням в Україні швидкісного мобільного інтернету «3G» та обмеженням монополій на авіаперевезення, що сприяло розвитку комунікації та спрощенню реалізації бізнес-процесів, у тому числі, в сегменті малого бізнесу.

Для більш глибокого дослідження тенденцій у ЗЕД України слід розглянути динаміку структури імпорту з точки зору співвідношення «товари-послуги». На рис. 4 представлено порівняльну динаміку імпорту товарів та послуг за період 2002 – 2017 рр., млрд. дол. США.

¹ Один з перших ідеологів концепції «креативні індустрії» та «креативна економіка», автор праць «Сходження креативного класу» (The rise of creative class) та «Міста і креативний клас» (Cities and creative class).

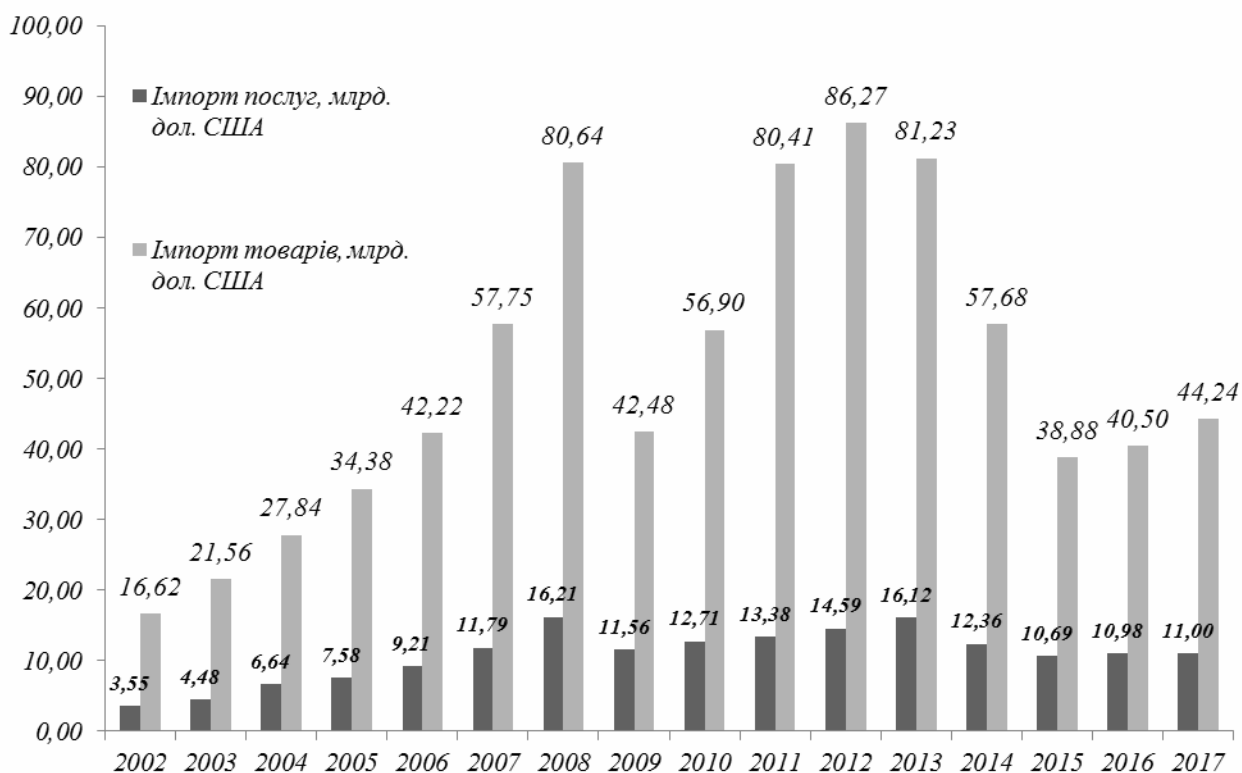

Рис. 4. Порівняльна динаміка імпорту товарів та послуг до України за період 2002 – 2017 рр., млрд. дол. США
Примітка: побудовано автором

Як бачимо з рис. 4, у структурі імпорту в Україну спостерігається домінування товарів. Причинами цього може бути те, що у багатьох галузях технічної продукції, національний виробник досі не представлений. Варто зазначити, що протягом 2015-2017 рр. спостерігається зростання імпорту послуг, у той час, як імпорт товарів зменшується. Так, за 2016-2017 рр. значення цього показника скоротилося майже на 50 %. Причинами цього може бути зростання споживання товарів та послуг на внутрішньому ринку, підтвердженням чого виступає зростання ВВП протягом 3-ох останніх років та збереження очікування, щодо росту цього показника у 2018 р.:

- Кабінетом Міністрів України (~ 2,4% станом на 16.01.2017 р.[8]);
- рейтинговим агентством «Standard & Poor's» (~ 2,8 % станом на 13.11.2017 р.[9]);
- рейтинговим агентством «Fitch» (~ 3 % станом на 30.08.2017 р.[10]);
- рейтинговим агентством Moody (~ 3,5 % станом на 12.12.2017 р.[11]).

Важливим фактом є те, що прогнози всіх названих організацій щодо зростання ВВП у 2018 р. покращувались із наближенням грудня 2017 р. Це свідчить про те, що темпи росту ВВП у кінці року пришвидшилися, що є незвичним для України, товарне виробництво в якій представлене значним чином сільськогосподарською продукцією та іншими товарами з низькою доданою вартістю.

Для більш детальної оцінки стану та перспектив розвитку ЗЕД в Україні необхідним є аналіз динаміки торговельного сальдо та платіжного балансу протягом досліджуваного періоду. Так, на рис. 5 представлено динаміку торговельного сальдо за період з 1989 по 2017 рр., млрд. дол. США.

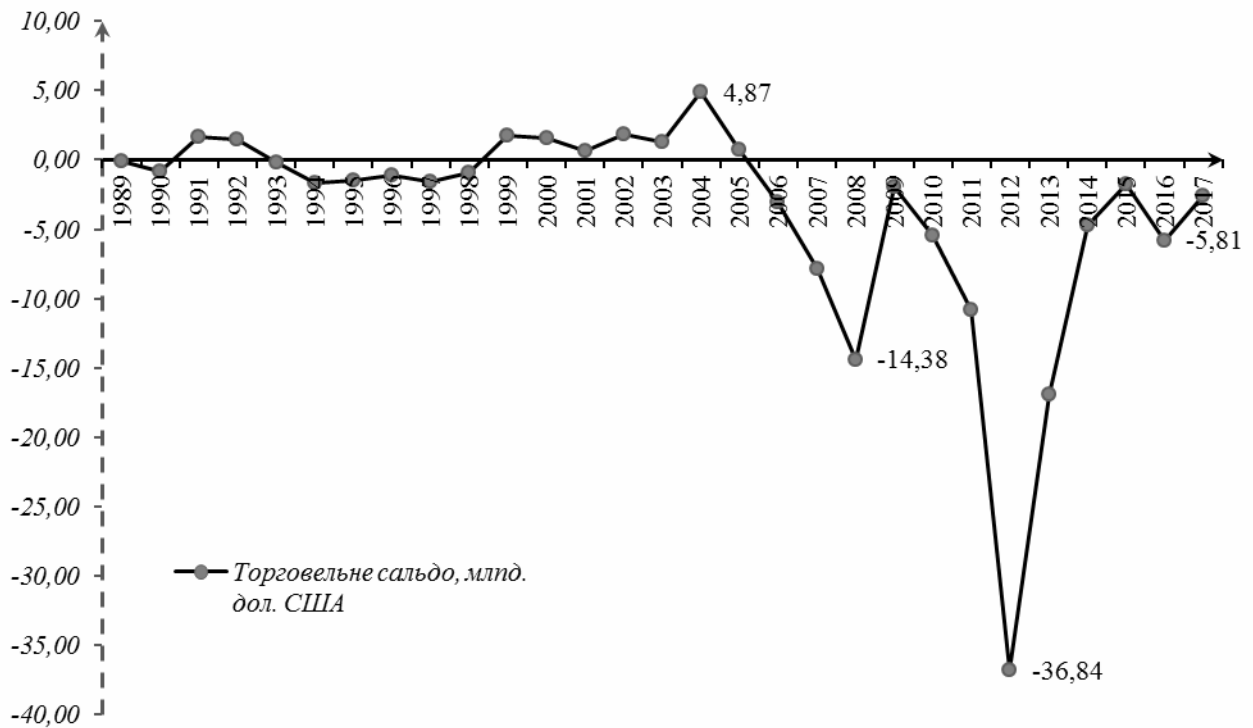

Рис. 5. Динаміка торговельного сальдо для України за період 1989 по 2017 рр.
Примітка: побудовано автором

Найменше значення торговельного сальдо спостерігалось у 2012 р., протягом якого імпорт перевищував експорт на 36,8 млрд. дол. США, що становить 21 % ВВП у 2012 р. і більше половини Державного бюджету², який на 2012 р. був затверджений на рівні 46,7 млрд. дол. США. Політика штучного підтримування валютного курсу на рівні 7,99 завдяки скороченню золотовалютних резервів створювала ілюзію стабільності, хоча насправді стан економіки був чи не найгіршим за роки незалежності України. Така не продумана політика уряду дає підстави вважати, що причиною цих дій була зовнішня політична інтервенція, спрямована на систематичне знищення вітчизняної економіки, освіти, медицини тощо.

Важливим трендами, які впливають із динаміки експорту та імпорту товарів і послуг є наступне:

- торговельне сальдо за послугами було додатним протягом 2002-2016 рр., проте за останні три роки цей показник скорочується. У 2017 р. вперше протягом досліджуваного періоду спостерігалось від’ємне значення цього показника;

- торговельне сальдо за товарами є більш несприятливим і протягом досліджуваного періоду цей показник виявився від’ємним (за винятком 2004 р.). У 2017 р. значення цього показника було найбільшим за останні 10 років;

- скорочення торговельного сальдо за послугами зумовлене зменшенням їх експорту, що в умовах зростаючої економіки свідчить про збільшення споживання на внутрішньому ринку.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. У результаті написання статті, було отримано ряд важливих прикладних результатів, які можна представити у формі таких висновків:

- стан зовнішньоекономічної діяльності в Україні залишається несприятливим для економіки, оскільки зберігається від’ємний результат за зовнішньоторговельними операціями та вхідними і вихідними грошовими потоками;

- лібералізація економіки та прискорення інтеграції України у спільноту країн ЄС майже не вплинуло на динаміку експорту та імпорту;

- протягом трьох останніх років спостерігається тенденція на скорочення від’ємного значення торговельного сальдо, що дає підстави говорити про його покращення у середньостроковій перспективі (3-5 років);

- частка послуг та високотехнологічної продукції у загальному обсязі експорту з України зростає;

- протягом останніх трьох років зростання внутрішнього виробництва практично не вплинуло на динаміку експорту, що свідчить про зростання споживання на внутрішніх ринках;

- зростання ВВП завжди супроводжується зростанням імпорту, що свідчить про високий рівень залежності вітчизняної економіки від імпортних комплектуючих, ресурсів та послуг.

Отримані висновки дають підстави вважати, що українська економіка знаходиться на початковій стадії зростання у її економічному циклі. Проте для збереження та прискорення темпів її росту, особливо у сегменті

² Відповідно до загальної величини доходної частини згідно Закону України «Про державний бюджет на 2013 рік»

ЗЕД, необхідним є удосконалення національної політики державного регулювання, що слід віднести до перспектив подальших досліджень.

Список літератури.

1. Світовий банк. Україна. Банк даних. URL: <http://api.worldbank.org/v2/uk/country/UKR?downloadformat=excel> (дата звернення 15.08.2018).
2. Гальчинський А. С., Геєць В. М., Кінах А. К., Семиноженко В. П. Інноваційна стратегія українських реформ. Київ: Знання України, 2002. 309 с.
3. Кириченко О. М. Державне регулювання експортного потенціалу харчової промисловості: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.07.01. / Науково-дослідний економічний інститут Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України. Київ, 2002. 25 с.
4. Жаліло Я. А., Базилук Я. Б., Белінська Я. В. Конкурентоспроможність економіки в умовах глобалізації / ред. Жаліло Я. А. Київ: НІСД, 2005. 440 с..
5. Меламед М. Валовий внутрішній продукт України та його податковий потенціал. *Вісник НБУ*. 2005. Трав. С. 54—58.
6. Новицький В. Міжнародна економічна діяльність України: підручник. Київ: КНЕУ, 2003. 560 с.
7. Лук'яненко Д. Г., Поручник А. М., Антонюк Л. Л. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку: монографія: В 2 т. / ред. Д. Г. Лук'яненка, А. М. Поручника. Київ: КНЕУ, 2006. 350 с.
8. В уряді погіршили прогноз зростання ВВП у 2017 році / Інформаційний портал «Еспресо.ТВ». URL: https://espresso.tv/news/2017/02/16/v_uryadi_pogirshyly_prognoz_zrostannya_vvp_u_2017_roci. (опубліковано 16.02.2017 р., переглянуто 15.08.2018 р.)
9. S&P оновило прогноз для ВВП України на 2017-2018 годы / Інформаційне агентство «РБК-Україна». URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/s-p-obnovilo-prognoz-vvp-ukrainy-2017-2018-1510569319.html>. (опубліковано 13.11.2017 р., переглянуто 15.08.2018 р.)
10. Fitch улучшило прогноз роста экономики Украины на 2018 год / Інформаційне агенство «Уніан». URL: <https://economics.unian.net/finance/2214614-fitch-uluchshilo-prognoz-rosta-ekonomiki-ukrainyi-na-2018-god.html>. (опубліковано 30.08.2017 р., переглянуто 15.08.2018 р.)
11. Рост ВВП Украины в 2018 году – Moody's улучшило прогноз / Інформаційний портал телеканалу «Факти». URL: <https://fakty.ictv.ua/ru/ukraine/ekonomika/20171212-zrostannya-vvp-ukrayiny-u-2018-rotsi-moody-s-pokrashhylo-prognoz>. (опубліковано 12.12.2017 р., переглянуто 15.08.2018 р.)
12. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 15.08.2018).

References.

1. The official site of World Bank (2018), “Ukraine. Database”, available at: <http://api.worldbank.org/v2/uk/country/UKR?downloadformat=excel> (Accessed 15 August 2018).
2. Halchynskiy A. S., Heiets V. M., Kinakh A. K., Semynozhenko V. P. (2002), *Innovatsijna stratehiia ukrains'kykh reform* [Innovative strategy of Ukrainian reforms], Znannia Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
3. Kyrychenko O. M. (2002), “State regulation of the export potential in food industry”, Ph.D. Thesis, Economy of industry, Research Economic Institute of the Ministry of Economy and European Integration of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
4. Zhalilo Y. A., Bazylyuk Y.B., Belinska Y.V. (2005), *Konkurentospromozhnist' ekonomiky v umovakh hlobalizatsii* [Competitiveness of the economy in the conditions of globalization], NISD, Kyiv, Ukraine.
5. Melamed M. (2005), “Gross domestic product of Ukraine and its tax potential”, *Visnyk NBU.*, pp. 54-58.
6. Novytskyy V. (2003), *Mizhnarodna ekonomichna diial'nist' Ukrainy* [International Economic Activity of Ukraine. Textbook], KNEU, Kyiv, Ukraine.
7. Lukyanenko D.G., Poruchnik A.M., Antonyuk L. L. (2006), *Upravlinnia mizhnarodnoiu konkurentospromozhnistiu v umovakh hlobalizatsii ekonomichnoho rozvytku* [Management of international competitiveness in the conditions of globalization of economic development], KNEU, Kyiv, Ukraine.
8. Information portal “Espresso TV” (2017), “The government has worsened the forecast of GDP growth in 2017”, available at: https://espresso.tv/news/2017/02/16/v_uryadi_pogirshyly_prognoz_zrostannya_vvp_u_2017_roci (Accessed 15 August 2018).
9. Information Agency “RBC-Ukraine” (2017), “S&P updated the forecast for the GDP of Ukraine for 2017-2018”, available at: <https://www.rbc.ua/rus/news/s-p-obnovilo-prognoz-vvp-ukrainy-2017-2018-1510569319.html> (Accessed 15 August 2018).
10. Information agency “Unian” (2017), “Fitch has improved the outlook for Ukraine's economic growth for 2018”, available at: <https://economics.unian.net/finance/2214614-fitch-uluchshilo-prognoz-rosta-ekonomiki-ukrainyi-na-2018-god.html> (Accessed 15 August 2018).
11. Information portal of the “Fakty” TV channel (2017), “GDP growth in Ukraine in 2018 - Moody's improved the forecast”, available at: <https://fakty.ictv.ua/ru/ukraine/ekonomika/20171212-zrostannya-vvp-ukrayiny-u-2018-rotsi-moody-s-pokrashhylo-prognoz> (Accessed 15 August 2018).
12. The official site of State Statistics Service of Ukraine (2018), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 15 August 2018).